

אגדת פך השמן

מאת בשבעה פרקים עם הערות .

סקר מונש לכבוד הרב החכם הטלל הזקן הנפלא מאר ישראל ,
כשה סתורד תיים ועליג סלאנימסקי היז , ביום מלאת לו
שתים ושמונים שנה ביום כד ארד הבא .

מאת אחד הזרע להוקירו ולכבוו כרום ערכו
שמואל אלכסנדראוו .

ווארשא

בדפים של ה' מ. לעוויונסקי :

שנת תרנ"ב לפ"ק

АГОДАСЪ НАХЪ-ТАШМЕНЪ

т. е.

ЛЕГЕНДА О БРУЖЕЪ БЛЕЯ

Соч. С. АЛЕКСАНДРОВА

ВАРШАВА

Въ Типографіи М. Иквинского, Варшавско-Продвиство, № 40.

RS^o 24 V 1662

אגדת פר השמן.

פרק א'.

במסכת שבת (כ"א ע"ב) נמצאת אגדה נכבדה בזה"ל: „תנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון, ודלא להתענות בהון, שבשנכנסו יונים להיכל ממאו כל השמינים שבהיכל, ובשנברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה” (וכן היא גם במגלת העניות פרק ט'). אגדה כזאת מצינו גם במס' הוריות בזה"ל: „רבי יהודה אימר שמן המשחה שעשה משה במדבר כמה נסים נעשו בו מתחלה ועד סוף, תחלתו לא היה רק שנים עשר לוגין, ראה כמה יורה בולעת! וכמה עקרים בולעים! וכמה האיר שורף! ובו נמשח משכן וכליו, אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים וכו', ואותו שמן כולו קיים לעתיד לבוא” (הוריות י"א ע"ב). גם פה נראה נס כעין הנפלא הזה. צפחת השמן של אליהו, וכד השמן של אלישע (מלכים א' מ"ג. מלכים ב' ד'), בשניהם נראה נס מסוג זה. אכן נפלאים מעשי פך השמן הזה! ומצאתי בספר „ברכת שמואל” מביא בשם הרב הש"ך ז"ל בזה"ל: „אותו השמן שיצק יעקב על האבן אשר שם מראשותיו נתגלה לו אותו הפך, וראה כל הנסים שנעשו בהם, וזה הוא השמן שנמשח בו כל הכלים של בית המקדש, ובו נמשחו כל המלכים, וזה היה הכד השמן של אליהו ז"ל, ואותו הפך נתגלה גם לבני חשמונאי” וכו' (הנאון הנודע בעל „ים התלמוד” על מס' „כבא קמא” בהקדמתו מביא את הדברים האלה בשם אומרים, ומאריך בשבחם יעו"ש). מכל זה נראה כי אסוף של שמן אחד מתגלגל בעולם האגדה העברי ומתראה אלינו בדמותים ובזמנים שונים, ובכן עלינו לתהות על קנקן השמן הזה ולדעת מה מינו?

פרק ב'.

בהתבוננו בזה מצאתי פשר פך השמן דמזור שלפנינו על פי האמור (במדרש רבה שיר השירים על פסוק לרית שמניך מיכים), אמר רבי יודן שמן מה גדל על מי שהוא עוסק בשמנה של תורה. והכוונה בזה הוא, כי מאין נתגדלה הורתנו הקדושה בכמותה אם לא ע"י חכמינו ז"ל אשר עסקו מאז ועד עתה לשדר ולרחב את תורתנו העתיקה הנתונה לנו מן השמים על ידי משרע"ה, ורק על ידיהם נתגדלה הורתנו הקדושה מכמות התורה שבכתב לכמות התורה שבעל פה שארכה מארץ מדתה, כי השמן של תורה מתגדל על ידי מי שעוסק בה...

כאשר השמן בעצמו מתגדל ומתרחב מקטן לגדול, כן גם הכלי שהוא אצור בו יתגדל ויתרחב, ובכן כל הנפלא על פך השמן שלא היה בו רק

להדליק יום אחד והדליקו ממנו שמונה ימים, הן הפך הזה הלא מלא היה משמנה של תורה, כי על ידי נצחון החשמונאים החזירו עטרת התורה ליושנה והשמן הקדוש הזה שכבר החלו היונים למאותו כי טמאו כל השמנים שבהיכל היהדות... ורק על ידי נס נפלא הצילו את שמן הדת שהוא מונח בחותמו של כהן גדול, ועין בעין ראו איך השמן יתגדל ויתרחב וליהודים היתה אורה זו תורה! להחלטה הזאת הנני מוצא ראיות בכל מקום שאני פונה, והנני להעתיק

פה מעט מן המעט מהרבה ראיות שיש בזה מספרים שונים והו:

ז"ל הגאון בעל „עוללות אפרים“ תלמידו של הגאון מהר"ל מפראג ז"ל בספרו (סי' רפ"ח), סיד הפך של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול שלא שלמו בו יד האיובים, רמו שישראל בטוחים לדורות שאין האומות יכולים לבטל מהם התורה שנמשלה לשמן העולה על כל המשקים, כך התורה כתיב בה רבות בנות עשו חיל ואת עליית על כולנה, שיש לה יתרון ביתר שאת וביתר עוז על כל החכמות וממנה הצא אורה לעולם, כמו השמן המאיר לארץ ולדרים עליה, ונעשה נס זה במנורת המאור שבה ז' קנים וכו', ופך שמן זה מונח תמיד בחותמו של כ"ג, דהיינו בחותמו של הקב"ה הכהן הגדול הגבור והנורא, וחותם זה הוא כמו שנאמר „צור תעודה חתום תורה בלמודה“ וכו' גם חותמו של הקב"ה אמת הוא, וכן הוא אומר תורת אמת היתה בפיהו, וכתיב ותורהך אמת, ולכן נעשה להם נס זה בפך של שמן, כי זה יורה על ביטול מחשבות היונים שבקשו לבטל את התורה וכו' יעו"ש בארוכה.

וכן ראיתי בספר „בת עין“ להגאון החסיד אברהם דובער מאוורושט ראב"ד דק"ק זיטאמיר שנתקשה מאד על נסו של פך השמן, באמרו, מדוע זה ישנה הקב"ה סדרי הטבע, הלא אין כל חדש תחת השמש? אכן יחליט כי זה רק רמו על קיום התורה בישראל, וזה נס סוד נר מערבי שהיה נותן בו שמן כסדרת שאר הקנים ובכל זה היה דולק ביותר, וזה רומז על קיום התורה שנמשלה לשמן (ספר „בת עין“ זיטאמיר תר"י דף כ"א). אכן מה לי להאריך בזה וכבר האריך בזה הרב החסיד דובער בהגאון הרש"ו מלאדי בספר מיוחד „שערי אורה“ ובא לידי החלטה כי נסו של פך השמן של חנוכה ונס של הנר המערבי (שבת כ"ב ע"ב) הוא רמו לשמן של מעלה וחכמה עילאה. במלה אחת, הדרשנים והמקיבלים והחסידים כל אחד לפי נקודת מכתו רואה בפך השמן הזה שמנו של תולחו שהוא עוסק בו, ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם.

בהתקדמה הזאת הונח לי מה שנתחכמו גדולי הקדמונים (עיין לדיוגמא חוס' (שבת כ"א ע"ב) ד"ה שהיה מונח בחותמו של כה"ג) על הפך הזה מאין ידעו שלא נטמא? אולי הסיטו אותו? אבל אחרי כי השמן הזה הוא שמנה של תורה וכבר אמר רבי יהודה בן בתירא (ברכות כ"ב.). אין דברי תורה מקבלין טומאה, שנאמר הלא כה דברי כאש נאום ה', מה אש אין מקבל טומאה אף דברי תורה כן, ובכן לא היה ביכלת היונים לטמא את השמן המהור העתיק ימין הזה. הן לפי מה שבחבנו בפרק א' השמן הזה נתגלה עוד ליעקב אבינו, ובפירקי דר"א כתוב כי השמן הזה מן השמים ירד ליעקב אע"ה (היא התורה שניתנה מן השמים), ולכן אין באפשרות היונים לטמאותו. בקוצר מלין פך השמן הזה הוא יליד האגדה האלהית, והוא מעטה דמיונית

על התורה שנמשלה לשמן, ולכן בכל זמן שנחראה הערה תורית בישראל נראה גם הפך הנסי הזה, וכשעה שיתחוק ישראל סבא בתורתו אוי גם הפך הזה מתרבה, ובכל מקום שיעקב הולך שם גם כדו יצפחתו ופכו עמו ללותו על דרכו להורות כי השכינה שורה בישראל.

פרק נ'.

את הדברים האלה התעוררתי לכתוב אחרי רואי מאמרו של הרב החכם הכילל חיים זעלין סלאנימסקי (בהצפירה לשנת 1891 בגליון 278), „מאי חנוכה“ וז"ל המאמר הזה (בראשונה מעתיק דברי הגמ' שבת כ"א): רבים תמהו על דבריהם אלו עוד מאז בדורות שעברו, כי מלכד אשר הנס הזה מן פך השמן לא נמצא נזכר בספר החשמונאים והיוסיפון לרומיים וכו', איך יתכן ואיך יאומן כי יהיה „הנס האחרון הזה גדול מן הראשון“? הלא הנס של מלחמת החשמונאים ונצחונם על אנטיוכוס היה באמת נס טבעי גדול, גלוי ומפורסם לכל שומע, והנס האחרון של פך השמן איש לא ידע ממנו וולתי הכהנים לברם שבידם היה הפך שהדליקו ממנו ח' ימים נרות המערכה! ומי העיד עמהם אז על זה? ואיך נתפרסם ונתקבל לאמת בידי חז"ל עד הדור האחרון הזה שאנו מברכין על הנרות עד היום לזכרון הנס ההוא? אבל בא וראה איך חכם הגאונים הרמב"ם ז"ל ביאר לנו הענין הזה של מצות הדלקת נר חנוכה שאנו מברכין באופן אמיתי ונאה למאד. הוא לא חשב המעשה של פך השמן לנס יוצא מן הטבע, רק פשיטו כמשמעו, והוא מעתיק דברי חז"ל אלו בהלכות חנוכה (פ"ג הל' ב') ואומר: „ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד (והמלות, ונעשה בו נס" השמיט פה) והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו ותים והוציאו שמן טהור" עכ"ל, וכונתו בזה לאמר שלא היה בו להדליק נרות המערכה הדולקים תמיד מן הערב עד הבוקר בדין, ולאשר כונת חנוכה הבית בהדלקת נרות המערכה היה לפרסם בגלוי התשועה הגדולה בנצחון מלחמתם לכל ההמון, ואם היו מדליקין רק לילה אחת ואח"כ המתינו משך כמה ימים עד שימצאו לעשות שמן טהור, הלא היו כל ההמון נבוכים, רואנים ומפחדים מפני סכנה חדשה הקרובה לבוא, שהנצחון לא היה באמת שלם עדיין? ע"כ השכילו הכהנים שלא להדליק מפך השמן בפעם אחת, רק חלקו את השמן לשמונה ימים שידליקו בכל יום רק בתחלת הלילה לפרסומי ניסא, עד שיכלה רגל מן השוק ואח"כ יכבו, וכן עשו משך ח' ימים עד שמצאו שמן טהור, ובשנה האחרת קבעום ליו"ט. וראה נכוחה ואמתית שכן היתה כונת הרמב"ם בדבריו אלו, ושלפ"ז השמיט בכונה מדברי הגמ' המלות, ונעשה בו נס" בפך השמן, הוא שאנו רואים אצלו דברים כאלו נגד דברי התלמוד במקום אחר בענין הדלקת נרות המערכה במקדש. נודע הוא דברי חז"ל מה שאמרו כגמ' על נרות המערכה: „עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל, מאי עדות? אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים“ (שבת כ"ב) ובת"כ אמרו להעלות נר (אחד) תמיד שתהא נר מערבי תמיד, שממנו יהא מתחיל ובו יהא מסיים, נכנס ומצא נרות מזרחיות דולקות,

מדשן המורחי ומניח המערבי דולק, שממנו מדליק את המנורה בין הערבים, מצאו שכבה כגון משמת שמעון הצדיק מדליקו ממזבח העולה, ואולם הרמב"ם (הלכות המידין פ"ג הל' י"א) כשהוא מנאר סדר הטבת הנרות שחרית והדלקתם בין הערבים, אינו מזכיר כלל מנר המערבי איך היה דולק כל היום, ואומר (הל' י"ג) „נר מערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דשנו (!) אלא ממזבח החיצין, אבל שאר הנרות כל נר שכבה מהן מדליקו מנר חבירו" אשר מזה נראה שפירושו בנמ', ממנה יהא מהחיל ובה יהא מסיים", שהיו נוהגים בה שמן יותר מחברותיה בכדי שתהיה דולקת יותר מכולם! עכ"ל הרח"ס הי"ו במאמרו הנזכר.

המאמר הנכבד הזה אשר עשה רושם גדול בזמננו⁽¹⁾ מצא חן בעיני מאד ויש לי ראיות ברורות מלבד ראית חז"ם מנר המערבי, והוא ממה שכתב הרמב"ם בספרו המצות שורש ראשון על דברי בעל הלכות גדולות שסיבר דמצות נר חנוכה היא מדאורייתא, על זה יחלוק הרמב"ם בצדק ויאמר בזה"ל: „אמנם היות נאמר למשה בסיני שיצונו כי כשיהיה באחרית ממלכתנו ויקרה לנו עם היונים כך וכך יתחייב לנו להדליק נר חנוכה, הגה איני רואה שאחד ידמה זה או יעלה במחשבתו". פה נראה ברור בדעת הרמב"ם שעיקר נס חנוכה הוא נצחון המלחמה ולא זכר פה מפך השמן מאומה, והוא ראיה ברורה להחלטת החכם הגדול חז"ם הנזכרת. זאת ועוד אחרת! בספר „דרכי משה" להגאון מהר"צ חיות ז"ל (ואלקאווא שנת ת"ר בדף י" ע"ב) נמצא זול: „ולדעתי כיונתי עפ"ז למטרת האמת במה שהקשו בנמ' (שבת כ"ב ע"ב) מאי חנוכה? ופירש"י על איזה נס תקנוהו, ומספרים שם ענין הנס שנעשה בפך וקבעוהו חנוכה בהלל ובהודאה עיין שם, ולכאורה הרי ידענו שכל ענין חנוכה הוא על ידי שמשפחת החשמונאים גברו על היונים והתזירו עמרת התורה ליושנה, עבודת המזבח והמקדש והמלוכה לישראל כמו שמפורסם בספר החשמונאים וביוסיפון לרומיים, ועיין רמב"ם פ"ג מה' חנוכה, וא"כ זה היה עיקר הנס שאחר הרדיפות והשמדות שסבלנו מן היונים גברה ידנו עליהם ולמה הזכירו הטפל והניחו העיקר? אכן כונת הש"ס אמת הדבר שזה היה עקר הנס, אולם כיון שהיה בדרך רמבע קצת ולא נשתנו סדרי בראשית, א"כ אין נופל ע"ז אמירת ההלל שהיתקן רק על התחדשות נסים יוצאים מנדר הטבע כמו שהיה ביציאת מצרים, וזה שדקדק רש"י ז"ל וכתב על איזה נס תקנוהו, וקאמר הש"ס שבפך נעשה שלא בדרך הטבע, ולפ"ז תקנו חנוכה בהלל והודאה היינו שבאופן זה מותר לתקן אמירת הלל בחנוכה, ולולא נס זה היו ימי חנוכה ימי שמחה בלא הלל", עכ"ל. מי שיעיין פה בעין פקוחה יראה כי הגאון צ"ח ציין לעיין ברמב"ם אחרי שראריך ע"ד הנס הטבעי שבנס חנוכה, אולם בדברו ע"ד הטפל ע"ד פך השמן לא ציין רק בתלמוד ולא ביוסיפון ולא בס' חשמונאים ולא ברמב"ם, יען מה? יען כי שם אין זכר לזה כדברי הח' חז"ם הי"ו, וכל שאינו אומר כן איננו כי אם תועה ומתעה את הרבים⁽²⁾.

וראה עוד בכפר מאור עינים להאדומי (אמרי בינה פרק נ"א) „מסורה החכמים ז"ל במגלת תענית פרק מ' ושבת פרק ב' נס שאירע בפך השמן ומונח כאסוך השונמית הידוע, ונפלאתי כי בספרי דחשמונאים אשר כל עצמן

הוא לספר דבר אנמיוכוס לא נזכר נס השמן הזה מאומה, ובפרט בראשון פרק ד' ובשני פרק י' כי שם ביתו אין רק ספור התשועה הנדולה אשר נאלם ה' מיד צר ומסיים ואומר כי בכ"ה בכסלו שנת קמ"ח למלכות משהו הכתנים את הבית וחדשו את כליו ויחנכוהו וכו', וכן היוסיפון לרומיים וכו' וקנצי מלוי שם כי לפי דעתו נקרא חג הנרות לזכר שאחר ימי החושך וערפלי הצער אור נגה מחד האלהים עליהם להשקט וישע, וכו' וכו', ובהודאת על הנסים נמי לא סדרו רק נקמת את נקמתם וכו' ואחרי כן באו בניך, יעו"ש שהאריך הרבה ולא ישב מאימה כי אם החליט כי דברים בנו. ולבסוף אמר „כי אף אם נקבל המסורה הנזכרת בכ"ו על כל פנים העיקר בנס חנוכה הוא גם הטבעי, וכן ראוי להחליט לכל מבקר נאמן השופט במישרים, כי אמנם במה שלא נקבל מסורת החכמים כצורתה לא יגרע בזה מנס חנוכה מאומה" עכ"ל, כהחלטת הח' חז"ם הצודקת.

מלבד הראיות הנזכרות עוד גם דברי הנאוונים הנוצרים בפרק ב' כולם מסייעים לשיטת הח' חז"ם. הן גם לדבריהם פך השמן לא היה ולא נברא כי אם משל היה לשמנה של תורה וכפי מה שהסברתי דבריהם בשום טעם ודעת על פי מליצת המדרש „השמן מתגדל" (ועוד נאריך בזה). ובכן בעיקר ההשקפה על מציאות פך השמן הנפלא בעולם העשיה שווים הם להשקפת הח' חז"ם הגו'. פן יבוא המתקש לאמר כי אם אמנם הפך הזה משל היה אכן גם המשל בעצמו לקוח הוא מעולם העשיה! ע"ז נשיב דברים אחדים:

כלל גדול הוא בדברי חז"ל כי שמנה של מגורה משונה הוא מהשמן שעשה משה במדבר לשמן המשחה, ומקרא מלא הוא כי בשמן המשחה היה מר דרור (פרשה כי תשא) משא"כ בשמן המאור, והנשר למגורה פסול הוא לשמן המשחה, גם בלא"ה שמן המשחה אסור ליהנות ממנו ולהשתמש ממנו לדבר אחר (יעוין מנחות פ"ו והוריות י"ב ועוד בכ"ס והוא הל' פסוקה), והנה כבר הבאנו בפרק א' דברי המסורה המקיבלה באומה כי הפך משמן המשחה הוא הפך שנזדמן לבני חשמונאי, וא"כ יפלא הלא אסור היה להדליק בו את המנירה? אכן באמת הפך הזה הוא אנדיי ואין למדין הלכה מן אנדה כי אם עלינו לחפש אחרי הרעיון האצור בה, וכפי מה שאמרנו משל היה לשמנה של תורה, והיא ראייה שאין עליה תשובה...

בא וראה קורא נכבד עוד דבר נפלא כי ע"ד שמן המשחה שנס גדול נעשה בו שתחלתו לא היה רק י"ב לוגין, וכולו קיים לעתיד לבוא (ראה פרק א') פ"גני בזה רבי יהודה ור' יוסי, שרק לדעת ר' יהודה נעשה גם גדול בשמן, אכן ר' יוסי חולק עליו על זה ואומר כי לא היה שום נס בהשמן כי אם עירב את השמן במים הרבה ולכן היה נמשך זמן הרבה יעו"ש (בהוריות דף י"א), ורבי יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי. וכן הוא באמת דעת הרמב"ם (הלכות כלי המקדש פרק א' הלכה ב') שלא היה שום נס בשמן המשחה ופ"סק כר' יוסי (יעו"ש בכ"ס) והוא הולך בזה לשיטתו כדברי החכם חז"ם. ועוד נביא ראיות להחלטת הח' חז"ם, אכן לע"ע אשיב להאריך מעט ע"ד השמנה של תורה, ואתה קורא נכבד הסכת ושמע!

פרק ד'.

במס' שבת (כ"א ע"ב) "תנו רבנן מצות נר חנוכה, ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך, ב"ה אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר רבי יוחנן שני זקנים היו בצידון אחד עשה כב"ש, ואחד עשה כדברי ב"ה, זה נותן מעם לדבריו כנגד פרי החג, וזה נותן מעם לדבריו משום דמעלין בקודש ולא מורידין" וכו' יעו"ש. הבאור האמתי במחלוקת ב"ש וב"ה המזורה הזאת הוא עפ"י ההקדמה הזו: נצחון המכביים היה נצחון כפול, נצחון דתי ונצחון מדיני כאחד. ואח ועוד אחרת, כי הנצחון המדיני הזה היה האחרון בדברי ימי ישראל סבא המדיניים, ומאז ועד עתה אין זכר לנצחון מדיני בחיי עם ישראל, תחת אשר חיי ישראל הדתיים יתחוקו מיום ליום. ועתה אחרי ההקדמה הקטנה הזאת תבואר לנו מחלוקת ב"ש וב"ה באר היטב: הן כפי הנודע תלמידי הלל שמו להם את רבם למיפת ויהיו אוהבי שלום ומנוחה, ולכן גם נטו לשאת את עמל רומי בדומיה, ותחת זה תקנו תקונים רבים בחיי ישראל הדתיים לפי המקום והזמן, הלל תקן פרוזבול, וכל הנמשכים אחריו הלכו לקולא בענינים דתיים, למען למשוך חוט של חסד על דת ישראל. אכן תלמידי שמאי קנאו קנאה גדולה להחירות המדינית ויתנגדו בכל תוקף לממשלת רומא, ולכן הורו לחומרא כדי להתרחק ולהפרד מאנשי רומא (לזה הסכימו כמעט כל כותבי דברי ימינו, לדוגמא ראה גרעמץ, ווייס (דור דור ודורשיו ח"א פ' י"ט), לעזוי בספר "בקורת התלמוד" ערך אסיים, ועוד הרבה). בשעה שמחוקקי ישראל ב"ש וב"ה תקנו לדורות לזכור את הנס חנוכה, ב"ש התבוננו ביתר שאת על הצד המדיני שבנס חנוכה אך שרבים מגבורי רומא נפלו ביד מעטים, ולכל בני ישראל היתה הרוחה במצב המדיני שלו, ובאמת הנצחון המדיני פוחת והולך מימי המכבים מדור דור, ולכן תקנו ב"ש שביום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך, שאולי ע"י ההתבוננות במצבנו המדיני שהוא פוחת והולך נתעורר כאיש אחד חברים לקנא קנאת החירות מיד רומי הרשעה. ומה עמוק הוא מעמו של אותו הַהוֹקֵן שעשה כב"ש באמרו "כנגד פרי החג", כי באמת מה שאנו מקריבים ע' פרים בחג הסוכות מקובל היה באומה העברית שהוא כנגד ע' אומות (עיין סוף מס' סוכה וסוף פרשה פנחס במדרש רבה). אכן ב"ה התבוננו בנס חנוכה מנקודת הדתיי שבו, איך נפלו ממאים ביד מהורים ורשעים ביד צדיקים, וודים ביד עוסקי תורה"ק, ובאמת במקדש הדת אנו עולים מאז ועד עתה, כי לולא זאת הלא כבר נכחד עצמנו מבין הגוים. ולכן תקנו ב"ה "יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך" אחרי שעינינו הרואות "שמעלים אנחנו בקודש ולא מורידים", ומה נהדר הוא כעת מעמו של אותו הוֹקֵן שעשה כב"ה. בוא וראה בשעה ששאלו בגמ' (שם בשבת תיכף אחרי מחלוקת ב"ש וב"ה) מאי חנוכה? אמרו על זה שהנס היה על ידי פך אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, כי באמת "שני שמנים הם שמן כהונה ושמן מלכות" (מדרש הזית על הפסוק לריח שמניך טובים והכונה על שמן המשחה שנמשחו בו כהנים גדולים ומלכים) היא שמן הדת ושמן המדיני שהיו נמשחים בו הכהן

הגדול לממשלת הדת, והמלך על הענינים המדיניים, ולכן אחרי אשר נפסק הדין כב"ה שעלינו לשכות את מצבנו המדיני ולא לנו להוליך את מנחר בנינו למנח, עלינו להתביגן בנם חנוכה רק ע"ד השמן שהוא מונח בחותמו של כהן גדול, שבאמת השמן הזה מוסיף והולך, אבל אין לנו להתבונן ע"ד השמן של מלכות כדעת ב"ש שהוא פוחת והולך, ועלינו להתלונן בצל שדי.

פרק ה'.

בספר „הלכות גדולות" — שכנידע כל דבריו דברי קבלה — כתוב לאמר: „זקני ב"ש וזקני ב"ה הם כתבו מגלת בית חשמונאי. ועד עכשיו לא עלה לדורות עד שיעמוד כהן לאורים ותומים, והם כתבו מגילת תענית בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון בשעלו לבקרו. ב"ד של אחריהם עמדו וגנוזה" (ה"ג בתקון סופרים ע"ש). והנה ע"ד מגלת תענית היא ברייתא מפירשת במסכת שבת (דף י"ג ע"ב) „מי כתב מגילת תענית? חנניה בן חזקיה בן גרון", אכן קבלתו ע"ד מגלת בית חשמונאי שג"כ כחבוה זקני ב"ש וזקני ב"ה, אם כי לא נמצא הדבר הזה מפורש בתלמוד, בכ"ז זכר לדבר נראה לדעתי הוא ממה שהבאתי בפרק הקודם „ששני זקנים היו בצידון אחד עשה כדברי ב"ש ואחר עשה כדברי ב"ה" הם המה הזקנים שכתבו מגלת בית חשמונאי ולכן מביא ר' יוחנן ראייה מדבריהם. בא וראה במס' שבת (דף י"ג) מביאר שבעלית חנניה בן חזקיה בן גרון היו כל האספות מב"ש וב"ה, שמה אסרו את הי"ח דבר, שכנודע לפי החלטה המבקרים התיעצו שם על צפונותיהם ע"ד הרומיים, ולכן גם שם כהבו את מגלת בית חשמונאי ושם כתבו את מגלת תענית לדעת מה לרחק ומה לקרב, ואחרי תום האספה הסכימו לכתוב את הנס מפך השמן (שמקורו הוא במגילת תענית פרק ט') כדעת ב"ה, וכפי מה שאמרנו שדעת ב"ה היא כי בנם חנוכה עלינו רק להזכיר את הפך הדתי המונח בחותמו של כה"ג המוסיף והולך, ואם כי בספר החשמונאים כתבו ג"כ ע"ד הנצחון המדיני, אכן לא עלה לדורות עד שיעמוד הכהן לאורים ותומים. כפי מה שהזכרנו בשם בה"ג גנוז את מגילת תענית (ראה מס' ר"ה דף י"ח), ולכן לא נפלאות ג"כ אם גם בספור מפך השמן נמצאו חלוקי נוסחאות, למשל רבי אחאי גאון גורם, ולא היה בו כדי להדליק אפי' יום אחר" (ראה בשאלות פרשה וישלח) וכן היא דעת בעל האשכול חותנו של הראב"ד (הלכות חנוכה). כן בספר „האשכול" נמצא הלשון „ונעשה נס" ולא „נעשה בו נס" וכן מביא גם ב„דרדקי סופרים" בשם ש"ס מדויק³), ובפסיקתא רבתא לא נמצא כלל נס השמן! (על הדבר הזה העיר הח' חז"ס והג' הרצ"ח בחדושי לשבת דף כ"א), וכ"ז יען כי עיקר חמגלה גנוזה ורק דברים מקומעים הגיעו לידינו בסתר ולכן ערכוב דברים הננו רואים בזה.

פה ראיתי גם להעתיק דברי הגאון מהר"צ חיות בספרו „אגרת בקורת" (דף ח') וז"ל: „היו אצלנו הרבה מדרשים שנאכדו מאתנו וכו' וכו', ועיין רש"י (שבת כ"ג) נשים חייבות בנר חנוכה מפני שהיו באותו הנס, פירש"י שגזרו היונים על כל בתולה שהבעל לשלמון, וע"י אשה נעשה הנס, ואם אמנם כי חוקף הגזירה. נזכר (כתובות ג' ע"ב) מ"מ לא נדע אם ענין זה בחנוכה היה

וגם אם נעשה הנס ע"י אשה, ועיין ר"ן פרק ב' דשבת שהוסיף שמצא במדרש שהאכילתו יהודית גבינה, ועיין במאור עינים פרק נ"א שלא ידע לאיזה מדרש כיון הר"ן, ועיין רמב"ם פרק ג' מהלכות חנוכה שמספר כל הענין מן חשמונאים איך עמדו בפרץ והעמידו מלך מן הכהנים ולחמו מלחמת ח', ועיין שו"ת תשובה מאהבה" (ח"ב סי' רפ"ה) שתמה מאין הוציא הרמב"ם זאת שהיונים במלו הדת? אולם נמצא רמו בש"ס (מגילה י"א ע"א) "לא געלתים בימי היונים שהעמדתי שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כהן גדול", ועיין פסיקתא פרק ב' ומדרש רבה פרשה בראשית פרק מ"ו, מלכות יון אומרת כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל". ועיין רמב"ם בהקדמתו לפי' המשנה בשמות החכמים בסופו כ' יוחנן כהן גדול הוא יוחנן בן מתתיהו הנזכר בתפלות החשמונאים, ראינו שנס אצל הספרדים היה ענין חשמונאים ומלחמותיהם בנוסח התפלה כמו באשכנזים עכ"ל הגרצ"ח נ"ע. על זה ראינו להעיר דברים אחרים: א' (ראה בתוס' מגילה כ"ג) ד"ה חד אמר עולה, שהביאו ילמדנו דחנוכה "שאינ משגיחין בחנוכה כל עיקר" וע"ז העיר המהרש"א שלא נמצא אצלנו, ועיין מ"ש ע"ז הגאון מהר"ז מרגליות בתשובת "ראש אפרים" (סי' כ"ז בתשובה להגאון מוהר"י ברלין). ב' (ראה גם במדרש רבה (בראשית פרשה צ"ט) נמצא נ"כ זכר לגזירות היונים, וראה גם במס' ר"ה (דף י"ח) נמצא ג"כ ע"ד נצחון בית חשמונאים להנצחון הדתי, ועוד בכ"מ. ג') עיין בנוסח התפלה של הרמב"ם ז"ל (בספר משנה תורה אחרי הלכות תפלה) מביא מפורש תפלת "ועל הנסים" כמו לאשכנזים. והנה בספר "כלבו" בהלכות חנוכה מביא קבלה כי יוחנן כהן גדול תקן תפלת ועל הנסים, מנ"ל הא? כן ראיתי דבר נפלא בלבוש (או"ח סי' חר"ע) בזה"ל "וכשנברה מלכות בני חשמונאי שהוא היה יוחנן כהן גדול ונצחום" הן הכל יודעים כי הנס היה על ידי יהודה המכבי ולא על ידי יוחנן כ"ג. בכלל הרבה דברים יש לי להעיר. אכן מכל זה נראה למדי כי הרבה מדרשים וספורי חנוכה נאבדו מאתני, ולכן בחג האורים אור וחושך משתמשים בערבוביא.

פרק ו'.

מכל האמור עד הנה נראה ברור כי אין לנו קבלה פרטית ואמתית מקובלת לכל ע"ד נס חנוכה, אכן נצחון הדשמונאים הוא האחד הנודע ומפורסם, ובכן על כרחנו נודה להחכם חז"ם כי רק על זה נתקן בעקרו חג החנוכה, וכל הדברים המפלים להנס הזה לא מעלים ולא מורידים.

והנה החכם חז"ם בתשובותיו השונות (בסוף שנת 1891 ובראש שנת 1892 בהצפירה) מביא עוד ראיות נכונות לשימתו בנס חנכה מכל הקושיות השונות שנמצאו בדברי קדמונינו (ראה במהרש"א שבת, ויעיין גם בחדושי המאירי שבת, ובספר האשכול בה' חנוכה ובהר"ן, ובפני יהושע, למה צריך כלל לנס חנוכה הלא מומאה הותרה בצבור?) כן הקשה בספר "אשי ישראל": הלא משקי בית מטבחים דכן ואיך טמאו את השמנים? ועיין שו"ת "מור וקציעה" להגאון יעב"ץ, ובסמ"ג ובשו"ת "חכם צבי" סי' פ"ו, ובתשובת "כתי כהונה" ח"א סי' א', ובהגהות מהר"ץ חיות שבת. ועיין במהרש"א חולין (דף ג"ה ע"ב) כתב כי הנס היה בשברי חרסים ולא בפך שלם והוא נפלא! ועיין עוד בלב אריה חולין שם, וב"ז

ציינתי רק לדונמא, ובאמת יש לי להוסיף כהנה וכהנה) ומה נראה „שגם הנאונים ההם היו מסופקים, ובקשו לישב זרות הנם הוזה באופנים שונים וא"כ לא היתה האמונה בנם השמן מקובלה ונשרשת בלבבות בני ישראל באופן השוה", (לשון הח' חז"ם בגליון 28, וראה מה שכתב גם בגליון 288 ובגליון 5 דברים ברגלים בזה), וראה עוד במס' פסחים (דף ס"ד ע"ב) „אביי אמר ננעלו שערי העזרה הנן וסמכינן אניסא, ורבא אמר נועלין הנן ולא סמכינן אניסא, והרמב"ם בהלכות קרבן פסח (פרק א' הלכה י"א) פוסק כרבא דנועלין שערי העזרה ולא סמכינן אניסא והוא כדרכי תמיד בזה.

בוה יש להכריע מה שנמצא במסכת שבת (דף כ"ב) „אמר רב שהיה נותן שמן כמדת חברותיה בנר המערבי וככ"ו היה דולק ביותר" יעו"ש, אכן במס' מנחות (דף פ"ו ע"ב) נמצאו הדברים האלו על שם „רבא" וכבר העירו רבים בזה, כי באמת מוכרחים אנהנו לגרום רב ולא רבא, כי הלא דעת רבא כפי הנזכר דלא סמכינן אניסא, ואיך היה סומך על הנס בנר המערבי, אכן דעת רבא ע"כ כדעת הרמב"ם שבנר המערבי היה נותן שמן ביותר. וכן הרמב"ם הולך בזה לשיטתו דפוסק כרבא דלא סמכינן אניסא. וראה עוד בספר „הירדשי המאירי" על מס' שבת מהפלא על דעת הראשונים שחלקו את פך השמן לשמנה חלקים איך סמכו על הנס? ועוד לנו אריכות דברים הרבה בזה ע"ד דעת הרמב"ם ושיטת רבא, וכבר האריכו חכמים שונים בזה. והיוצא מדברינו כי דברי הרב החכם הכולל חז"ם הי"ו שרירין וקימין, וכל החיובים עליו רעה מהרה תפר עצתם ותתקלקל מחשבתם והאמת לעולם תעמוד⁴).

פרק ז'.

חכמי האגדה האלהיים אמרו „הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה, שנאמר: ויקחו אליך שמן זית זך" (ברכות דף נ"ז ע"א) ולכן בכל מקום שאני מוצא שמן זית באגדה הנני מצפה למצוא באגדה הזאת רמו נכון לשמנה של תורה והמאור שבה, ות"ל בדרך הזה מצאתי פתרון נכון וברור לכל האגדות התמוהות השמניות הנמצאות בתלמוד ומדרשים, ובדרך הסלולה הזאת אחזנו גם פה בנוגע ל„אגדת פך השמן של חנוכה"⁵ ביחוד שכמעט כל דברי הנאונים השונים מסייעים להחלמתנו והחלמת החכם הגדול חז"ם, והנני להעתיק פה דברים אחדים מספר ישן הנודע בשמו בשם „חמדת הימים"⁶ ואחר נחדל. ז"ל — „כמעט נר אלהים טרם יכבה העיר ה' רוח כהני ה' משרתיו עושי „רצונו להורות נהן בלבבם, ואמר חזקו ידיים רפות נקים נקמת ה' אחר תאסף, וחזק „ואמץ ידי חשמונאי ובניו להיות אמיץ לבו בגבורים הוא ובניו אתו, ויעבירו קול „במחנה לאמר מי לה' אלי. ויאסוף אליו כל זקני יהודה כל איש חיל רב פעלים „אשר נגע ה' בלבבו לנקום נקמת ה' קנאת ה' צבאות תעשה זאת, וילחמו בו „ויגרשוהו וילך, ויכו אותו ואת עמו עד בלתי השאיר לו שריד, ובשובם נתנו „שבח והודאה לאל וחזקו את בידך הבית והיה אור ישראל לאש, והארץ האירה „כימי עולם ודבר זה לבדו יספיק לעשות זכרון לבני ישראל לנס ההוא ולקבוע „ח' ימי חנוכה, ולא כמו שעלה על רוח רבים לאמר אשר עיקר קביעותן היתה „מתני נס הפך כי אין לקבוע ימים טובים בהלל ובהודאה מפני נס הנעשה

„באיזה ענין הפך המבוע, אלא כשיהיה ענין הצלה מאיוו הצלה ועשרה נסים נעשו „לאבותינו בבחמ"ק ולא קבעו בעבורם ימים טובים? ועוד וכו' וכו' (1) ואף גם „אשר הופיע ה' ממכון שבתו ויחן נס להתנוסס בפך השמן שהיה מונח בחותמו „של כה"ג שלא חלו בו ידים של האויבים, לא לחנם נעשה הנס בנרות דווקא „אשר שם רמז, והן הזכירו מעשה נסים על האויב אשר חשב על היהודים „להשמידם לבטל מהם חדש, ושבת, ומילה. ובידו הנפלאה הפר עצתם אשר „ברית כרותה לישראל כי אין כל אומה ולשון שולטים בתורה ובמצות ועל כן „היה לנס „סוד" הפך של שמן בחותמו של כה"ג, רמז שישראל יהיו בומחים „לדורות שאין און" יכולין לבטל מהם התורה שנמשלה לשמן העולה על כל „המשקין, וממנה תצא אורה לעולם כמו השמן המאיר לארץ ולדרים עליה, ונעשה „ג"כ נס זה במנורה וכו'. על קוטב כוונה זו אשר נכלל בפנימיות הדלקת הנרות „כי בה יכלל זכרון כל הנסים ונצחון אויבנו וקיום דתנו וכו', והנה אמת נכון „הדבר כי הנס שבכל הנסים אשר נורא תהלות עושה פלא עם ברואיו בכל דור „ודור ויהיו לנס הדבר הזה מיטל חובה על אותם הפרטים „לא זולתם" וכו' וכו' „וואשר לא טוב עשו רבים מרבית בני עמנו אשר לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו „על לב לעולם בקרב הימים ימי נסים היו לישראל על מה אדניהם הוטבעו ומה „ראו על ככה ומה הגיע אליהם, וטח לבם מהבין ועין שכלם כהה כי דרך נשים „להם ותהי יראתם מצות הנשים מלומדה וכו' וכו', אני הגבר ראה בעיני עמי „אני הדל באלפי והצעיר בחכמה לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא דיברתי עד „הנה כי אם ליראת ה" עכ"ל ספר „חמדת הימים" אות באות ועיין ג"כ בספר „בן פורת יוסף" להנאון ר' יעקב יוסף מפולנאה, ובספר „מאור עינים" לאדמו"ר מטשערנאביל ובספר „תורה אור" לאדמו"ר מלאדי, ובספר „קדושת לוי", ועוד בכמה ספרים קדושים וכולם הלכו בזה בדרך בעל „חמדת הימים" ואכמ"ל.

מזה אנו למדים הרבה דברים: (א) כי אין לקבוע הלל והודאה על נסים הנעשים למעלה מהמבוע כי אם דווקא על נסים הנעשים ע"י המבוע בת אלהים בעצמה. (ב) בחנוכה העיקר הוא נצחון החשמונאים, ופך השמן לית מאן דכר שמה, והוא כההחלפה הברורה של החכם חז"ם הי"ו. (ג) כי פך השמן רימו לשמנה של תורה, ובאגדת פך השמן לא נמצא כי אם רמז ע"פ הסוד להתנברות רוח התורה אחרי נצחון המכביים כהחלשתנו אנחנו.

בל נשכח נא כי הדברים האלה יצאו מפי גאון מקובל לפני ב' מאות שנה ובכ"ז לא יצאו עליהם עוררים, ומה נראה כעת בזמן הנאור הזה? אוי לאותה כלימה! החכם חז"ם אומר כי נס חנוכה בעקרו נקבע על נצחון החשמונאים, וכבר יצאו עליו עוררים מעוררים שינים לנדותו על אשר יעיו לאמר דברים כאלה בפומבי! אוי לאותה בושה!... זאת ועוד אחרת! בחמדת הימים תכף אחרי הדברים הנזכרים נמצאת שם הגהה מאת המגיה (לא אדע אם היא בכל הדפוסים הקודמים, כי החמדת ימים שלנגד עיני הוא מהדפסה האחרונה ואלקאווע שנת תק"ג) בזה"ל „א"ה בס' מהראנ"ח ז"ל מסכים והולך כדברי המחבר" עכ"ל. מזה נראה כי החכם המגיה מצא את הדברים הנזכרים ברורים, ולמען לא יערערו עליו הוסיף כי ההשקפה הזאת אינה השקפת יחיד.

סוף דבר אנו למדים מכל המאמר הנוכחי כי „אגדת פך השמן" היא אחת

האגדות היפות אשר חוט של תמימות משוך עליהן, ומשכילים רואים את המאור שבאגדות כאלו, אכן שומים יכשלו באגדות כאלה ומנששים כעור באפלה, ועליהם נאמר, פתי יאמין לכל דבר ושומר פתאים ה'".

בעת הדפסת מחברתי זאת הגיעני הנליון 53 מהצפירה, וראיתי במאמרו של החכם חו"ם, דברי אמת וצדק, אשר בו יוכיח מכל המאמרים שכתב מכבר בעניני הנסים, שלפי אמונתנו שהבורא ית' אינו נוף ולא ישיגוהו משיגי הנוף, אינו לפ"ז בעל שנוי רצון לשנות סדרי בראשית בשביל גם יוצא מגדרי הטבע, והולך ומעתיק את דבריו בהצפירה (משנת תרמ"ה גליון 5) במאמרו, העינים ואור השכל, שהתורה עצמה ציתה להאמין רק במופתים גלויים מפורסמים, באמרה, אתם ראי תם את אשר עשיתי למצרים, ופן תשבח את הדברים אשר ראו עיניך, כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו וכו' כי עיניכם הרואות וכו' ולהפך הזהירה לבלי האמין במופתים נסתרים באמרה אצל נביא השקר, ובא האות והמופת וכו' לא תשמע אלי' וכו'. ולפי שאמונת ישראל נוסדה רק על הידיעה כשה"כ וידעת היום, דע את אלהי אביך וכדומה הרבה, והידיעה נקנית רק ע"י הכרה שכלית בדברי הנביאים, שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה' וכדומה הרבה גם בדברי חו"ל, על כן כתחלה בזמן התורה שלא היו עדיין מוכשרים לכך, ראתה החכמה העליונה לחוק האמונה בקרבם ע"י אותות ומופתים גלויים ומפורסמים בראיה חושית, וכאשר במשך הזמן יבואו לירי הכרה שכלית, לא ילמדו עוד איש רעהו וכו' לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם" (ירמיהו ל"א) ואו יבינו שהאותות והמופתים שראו במצרים, הם ג"כ מעשה ה' מימי בראשית מחייבים בהכרה שכלית, ומה נפלאו דברי הירושלמי שהביא עיד החכם חו"ם במאמרו מענין קריעת ים סוף, כתיב רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, לשעבר רבות עשית אתה ה' אלהי מיכן והילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו משל למלך שהיה לו או לוגין (כלי מורה השעות) כיון שעמד בנו מסרה לו".

הערות .

(1) ע"ד פרטי הרעש ראה בהמליץ לשנת 1892 בגליון 18 במאמר, "חכמים הזהרו בדבריהם" וכמעט בכל מכ"ע הפולאנים והרוסים ובחו"ל כמכת"ע האשכנזים בזויען, ברליון, פעסט, ככולם נתפשטה השמועה כי הצפירה נאסרה לבוא בקהל היהודים כשכיל מאמר אחד הכופר באמונה מפורשת בתלמוד! ושונאינו עשו מזה מטעמים לקוראיהם, וכ"ז על ידי מהירמינו ומחריבינו אשר מסגנו יצאו, ואוי לאותה כלימה, ובמכ"ע וואסחאד לשנת 1892 בגליון 5 נדפס מכתב מאת הרה"ח חו"ם אשר בו הכתיש את השמועה הנ"ל. אולם מאד נפלא בעינינו כי בשעה שסופר אחד בהמליץ (גליון 18) אומר להח' חו"ם, "חכמים הזהרו בדבריהם", לא ידע שכבר קדמהו סופר אחר, "איש יהודי" בהמליץ משנה העברה (גליון 275) במאמר ראשי, "חג האורים" הוא מאריך להראות גודל גם החשמונאים כחנוכה ועל אגדת פך השמן יאמר כי נשאר לזכרון רק כפי הקטנים בכלי המשחק שלהם בחנוכה, יעווי"ש.

(2) ראה גם במהרש"א שבת ובהגהות מהר"צ חיות את הדברים האלה כסגנון אחר. אכן הגאון מהר"ץ חיות בכמה מקומות כותב בסגנון משונה אותם הדברים בעצמם שכתבם בדרך

אחר במקום אחר. למשל ראה בהגהותיו למסכת תולין (דף ס' ע"ב) מביא בשם חכם אחר מופת על התורה מן השמים, והחכם הזה הוא החכם מהרנ"ה ווייזעל ונוהר מלהוכיחו בשמו בחבורו על הש"ס. אכן הגאון מהר"ן קאלישער בספרו "אמונת ישרה" מביא מפורש את הרנה"ו ע"ד המופת הנזכר. וכן הוא נוהר ככ"מ בהגהותיו מהוכיח שמות משכילי הדור העכר בשגם בספריו על בקורת השונים מוכיח שמם בכבוד. אכן "אין לך אדם שאין לו שעה, ואין לך דבר שאין לו מקום" . .

(²) בהצפירה גליון 5 ש"ז באמת הקשה חכם אחד על הלשון "ונעשה בו נס" וינעשה נס" הוה ליה למיור? אכן כפי הנזכר באמת בגירסאות מדויקות נמצא הלשון "ונעשה נס".

פה ראיתי להעיר על מה שנמצא בתשובת הרה"ח חו"ס אלי (הצפירה גליון 288 ש"ע) מה שמחליט כי האגדה ע"ד פך השמן היא אגדה מאוחרת בימי האמוראים, טעות הוא. הן כפי שהכאנו בפרק ה', מקורה ממגילת תענית שכתבוה זקני שמאי והלל, ומכל מ"ש בפנים נראה כי הדרת השיבה הופת על פך השמן הזה. כן מה שהחליט שם כי "האי מילתא אגדתא היא ואין למדין ממנה כלל", בזה פלגינן דבורא: אגדתא היא, אך לכדין ממנה, ועלינו לחפש את הגרעין האמתי הנמצא באגדה כואת שקנתה זכות אורה מאו ועד עתה ומעשה ועד העולם, ולדעתי מצאתי את הגרעין ההיסטורי היצוק באגדה זאת, את טובו אכלתי וקליפתו זרקתי, והוא, כי הפך הזה-מלא הוא משמנה של תורה. וראה במאמרי השונים לחניכה (המגיד שנת תר"ן בגליון 49, ובהמגיד שנת תרנ"א בגליון 36 ובשנת תרנ"ב בגליון 49 ובמאמרי "היונה לעת ערב" הגיון לחנוכה בהצפירה תרנ"ב גליון 277), שמה בראתי הרכה הלכות חו"ל מנר תנוכה בדרכי הנוכחית. וראה עוד מה שכתבתי ע"ד הרמב"ם במאמרי "אש דת ורוח לאומי" (מאמר גדול בהמגיד ש"ע גליון 19—33 פרק ד') ובמאמרנו "רוח צפוניות" (המליץ שנת 1890 גליון 259), והרכה דברים נשאר בקולמסי ועוד חזון למועד אי"ה.

(⁴) אצלי נמצאו בכתב יד הרכה מאמרים שונים בנוגע לכל האגדות המדברות ע"ד שמנה של תורה, אכן פה לא נגענו רק בקצה עמנו ע"ד פך השמן של הנוכה. וע"ד השמן שעשה משה במדבר ואסוף השונמית, אם כי הזכרנום בפרק א' בכ"ז לא כתבנו השקפתנו עליהם פה, יען כי עקרה של מחברתנו לא נבראה רק לתבוע עלבון החכם הגדול חו"ס שחולל ע"י כתות ידועות שונות. ויעוין בספר "פלה הרמון" להרב הצדיק ר' הלל מפארוטש ג"ע (פ' מקץ בדרושיו לחנוכה) שכתב דברים נכונים עפ"י דרכי בעלי החב"ד ע"ד נס של תנוכה ואסוף השונמית, ודעתו כי שניהם מרמזים לחכמה עילאה המכונה בשם "שמן משחת קודש" וד"ל . .

(⁵) בכלל בכל פנות שאני פונה הנני רואה כי יש קשר והתייחסות בעולם האגדה לנס של פך השמן עם נס של הנר המערבי שהיה דולק יותר מחבריו, אם כי נתנו בו שמן כמדת חבריו, וכדרך הזה דרך גם הרה"ח המצוין חו"ס בעל "מאי הנוכה", כי גם היא הביא השקפת הרמב"ם בנוגע לנר המערבי ונס הנוכה, כי שניהם תלויים זה בזה, ויש להוסיף כי האגדות האלה הן תולדות האגדה הידועה: "מקום ארון אינו זה המדה" . . והכונה כות היא, כי ארון התורה, אם כי היה דבר ממש בעל אורך ורוחב וגובה, בכ"ז לא היה תופס מקום כלל בבית המקדש, כמו פך השמן שהיה אצור בקרבו שמן במדה מרובה, אם כי לא היה בו רק כדי להדליק יום אחד, וכן הנר המערבי שהיה בו תפיסת מקום לשמן הרבה, אם כי לא נתן בה רק כמדת חברותיה . . והכונה בכל אלו האגדות הוא על המאור שכתורה המזנה בארון ובפך השמן, כי מתורה קטנה, כמו התורה שכתבת, יצאה תורה שבעל פה אשר ארוכה מארץ מדתה ורחכה מני ים . . ובאמת מקום השמן היה אצל הארון, עיון במס' האריות (דף י"ב) וראה בפ' האברכנאל על התורה (בפרשת תשא), ומכ"ז נראה ההתייחסות הגדולה שיש לשמנה של תורה והמאור שכתורה שמקומו בארון ד'. אכן בדמיון הקדמונים האלהיו היו השמן והמאור שכתורה מלוושים בכגדי נסים ונפלאות, ערו יצאו הרבה אגדות מסוג זה מלוושים כמעטה הרמיון. וראה עוד בהאברכנאל שם כתב ששמן המשחה שעשה משה במדבר, אם כי הספיק על כמה דורות, בכ"ז היה על דרך הטבע, יעוין ש דברים יקרים. כן כתב שם כי התרכות השמן ממעט להרכה הוא ג"כ עפ"י הטבע, יעוין ש. בכלל בכל מקום שאני פונה הנני רואה ראיות ברורות לרברי הח' חו"ס .

לפני שומי קנצי לסלי אציין לעיון בכמה ספרים הנוגעים לדברים הכתובים במחברתנו. והנה ע"ד "פך השמן" ראה גם בספר "אור חדש" למהר"ל מפראג ג"ע, ובספר "כינה לעתים" בדרושיו לחנוכה, ותמצא דבריו, וע"ד קבלת בעל "הלכות גדולות" שהבאתי בפרק ה', יעוין בספר "קריה נאמנה" להרשי"ף בעד 12 בהערות הג' המבקר מהר"ם שטראשון ז"ל מה שמביא שם בשם הספר "בית יהודה" ובשם הג' ש"י, וראה גם מ"ש בזה הח' מהר"י רייפמאן בהאסף שנה שלישית בעד 253, ועיון שם מה שמביא גם ערו"ו בשם ספר "אמונת צרופה". אכן כפי הנראה נעלם מהרה"ח רייפמאן כל מה שציינתי פה, ויעוין גם בספר "דור דור ודרושיו" בפרק י"ט מ"ש ע"ד דברי הבה"ג הנזכרים. אדמה בצדק כי די והותר מה שציינתי פה, וזאת גם לדעת כי בכ"ז אין אף ציון אחד שציינתי בו שיאמר עליו כי הוא לכטלה, וען כי להמעיון יתבאר משם ראיות ברורות לדברינו ולהתלמת ההכנס הגדול חו"ס שליט"א .

(⁶) לא נעלמו ממני מכות ומחומת המבקרים החדשים ע"ד ספר "המדת הימים". אכן

אנכי לשלומי אמוני ישראל אשים דברתי, אשר רובי תפלותיהם השונות בספר „שערי ציון“ ועוד, לקוחים מספר „חמדת הימים“, אצלם אני שואל מה יאמרו על הדברים הברורים הנזכרים פה? וראיתי פה להעיר על מה שנמצא בספר זה „מעשה יהודית“ כמה שמצא בקובץ ישן משונה מעט מהמסופר ב„יהודית“ אשר לפנינו, ושם נמצא כתוב בזה“ל: „ויהי אחר התשועה הגדולה הזאת כאשר נמארו כל ישראל, העלו כולם עולות וזבחים וגדרים, ויהודית הקדישה את כל שללה לביה האלהים ויעשו עם יהודית שמחת זאת הישועה ג' חדשים, ובכל ימי חי יהודית לא קם מוזק על ישראל“ וכו' יעו"ש כל הספור ברחבה (חמדת ימים בדרושו להנוכה דפוס זאלקאווא דף ג"ג ע"ב). והנה בזה הונח לי מסבוכת בעל „מאור עינים“ (חלק ג' פרק ג"א) איך יחסו הקדמונים מעשה יהודית לנס הנוכה (לדוגמא עיין במס' שבת דף כ"ג ובר"ג שם), הלא לפי המסופר בספר יהודית אשר לפנינו ככתובים אחרונים נמצא כי תשועת יהודית היתה בסוף הליל ולא בכסלו? אכן לפי המסופר פה: „ויעשו שמחת זאת הישועה ג' חדשים“, התשובה מדויק מאד, והוא בסוף כסלו, כי מאלול עד כסלו הוא ג' חדשים. והנה ה„מאור עינים“ תחליט בצדק כי הרבה דברים וישועות אם כי לא נעשו בכסלו ככ"ז הסכימו עליהם הראשונים לעשות הזכרון להם בתנוכה דוקא, יעו"ש טעמו ונמוקו. ולכן יחסו הרבה ספורים להנוכה לעשות להם זכרון, כמו ספור פך השמן וכמו ספור ה„שמונה שפורים“ של הפסיקתא. וראיתי להעיר כי על קב"ע שמונת ימי הנוכה נמצאו טעמים שונים: (א) ע"ד פך השמן שהספיק לח' ימים; (ב) ע"ד שמונת השפורים; (ג) לזכרון חנוכת הבית של משה שנמר בכ"ה כסלו (ראה לכוש וכלבו ומדרש רבה נשא); (ד) לזכר מתתיהו וז' בניו! אכן כל זה אכן כי אם טעמים ניספים לנצחון החשמונאים כדברו בעל מאור עינים.

(7) בפרק ג' העתקנו דברי הגאון מהר"ץ חיות בספרו „תפארת למשה“ שכתב ההפך מזה, כי הלל והורדא ביותר יש לתקן על נסים היוצאים מגדר הטבע, ולא על נסי הטבע, וכן כתב גם בספרו „שאלות ותשובות“ (סימן ס"ה, זאלקאווא תר"י). אכן האמת תורה דרכה כי הצדק עם בעל „חמדת ימים“, וכמו שהוא שואל בצדק „מדוע לא תקנו הלל והורדא לכל העשרה נסים שנעשו במקדש?“ ... בכלל הנני רואה ערכיבי דברים שונים בספריו השונים של הגאון מהר"צ חיות, ומה שהוא מטהר בספר זה ע"ד הבקורת מטמא בספרו השני ע"ד המלפול.

הערה נוספת ואחרית דבר.

אם כי יצאנו ידי חובתנו לדעתנו כברר „אגרת פך השמן“ לכל פרטיה, בכ"ז חייב כל אדם לראות את עצמו כאילו לא יצא ידי חובתו, וככן הנני מוצא לנכון להטות עוד דברים אחרים ע"ד השקפת מאורנו הרמב"ם ז"ל על הנסים והז' הרב הג' התכם הנודע מהר"ם פלונגיאן ז"ל בספרו היקר „פן פורת“ (צד 44) „במקומות הנוגעים לאמונה בשדים וברוחות אשר לא חפץ להאמין כמציאותם השמיטם הרמב"ם ז"ל. וזהו הטעם מדוע השמיט את הדין הנאמר בשבת (קנ"א ע"ב) בלי שום חולק „אר"ח אסור לישן בבית יחידי, וכל הישן בבית יחידי אחותו לילית“, וכן בהלכות גירושין (פ"ב ה' י"ג) כתב „מי שהיה מושלך בכור ואמר כל השומע קולי יכתוב גט לאשתי, הרי אלו יכתבו ויתנו לה, והוא שירצו אותו“ וכן כתב שם פרק י"ג „ראו אחד עומד מרחוק ואמר שהוא פב"פ כו' והלכו ומצאוהו שמת ולא הכירוהו הרי אלו משיאין את אשתו“, ומקור שני הדינים האלה הוא במשנה (יבמות קכ"ב ג' וגיטין ס"ו) וכשניהם פריך הגמ' וליחוש דילמא שר הוא? ומסקינן רחזו ליה ככואה דככואה (צל של צל) ולשדים אין בכואה דככואה; והרמב"ם השמיט התנאי הזה, כי לא חש לקושי הגמ' „וליחוש דילמא שר הוא? אשר לא כן עשו הרי"ף, הרא"ש, ושאר פוסקים, ועיין כ"מ ולח"מ, וכו', והאמת יורה דרכו כי השמיטם יען כי לא האמין כמציאותם, וכאשר עשה בפרק י"ג מה' רוצח ה"ה שכתב „אובלים ומשקים תחת המטה אפילו מחופים ככלי כרזל אסור לאכול“, ובגמ' (פסחים קי"ב) מסיים הטעם „משום דרוח רעה שורה עליהם“, והרמב"ם אשר טאן להאמין ברוח רעה כתב הטעם „משום דתולעים ורמשים נופלים בהם“ ועיין שם בהשגת הראב"ד ובכ"מ עכ"ל הר"ם פלונגיאן ז"ל ויעו"ש שהאר"ך הרבה כזה בתור הערה להחלטת הגאון ר' מנשה מאיליע ז"ל שהחליט בדעת הרמב"ם שדרכו לנטות לפעמים מדבריו בעלי הגמ', ויעוין ג"כ בספר „יד מלאכי“ ככללי הרמב"ם שכתב כן בשם הרבה ראשונים, וכ"כ התוס' יו"ט (ניר פ"ה משנה ה') ויעוין עוד בכ"מ בהלכות ביאת המקדש (פרק ד' הלכה ה') ס"ש בשם הר"י קירקוס ג"כ כזה.

וראה עוד בספר „מרפא לעם“ להרה"ח עלישבער ז"ל (בהקדמתו היקרה) ציון בכ"מ ברמב"ם לעיין כי על מה שנמצא בתלמודין שהדבר היה עפ"י נס למעלה מן הטבע, כותב הרמב"ם בספרו היר ובחבורו למשנה כי הדבר היה עפ"י הטבע. ויעוין שם שהאר"ך כזה בדבריו מחוכמים (נמנעתי להעתיק לשונו מפני האריכות היתירה, ויעוין בספר המורה פרק ס"א וס"ב, ובספר „תפארת למשה“ פרק ד', ובספר „דרכי משה“ להג' מהר"צ חיות דברים יקרים נוגעים לדברינו, ואכמ"ל). מכל זה אדמה כי יקבל הקורא מושב נכון ע"ד השקפת הרמב"ם כענינים הנוגעים לספורי נסים ונפלאות שבאגדות חז"ל, ביחוד שכבר הבאנו דעת הרמב"ם שפוסק כרובא דלא סמכינן אניסא (פסחים ס"ד) וא"כ גם בנס הנוכה

לא היו סומכין על הנס. והנה במסכת ברכות (דף כ ע"א) „אמר ליה רב פפא לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא? אי משימ תנויי הלא בשניה דרב יהודה כוליהו הוו תנא רק בסדר גויקין, ורב יהודה כי הוה שליף חד מסאנא הוה אתי מטרא! ואילו אנן מצוח קא צוחינן ולית מאן דמשגת בן” וכי יעווי”ש היטב. המאמר הזה נראה לי ללבנו ע”ד הבקירת והוא כי רב פפא שאל כזאת רק מאביי שנא ראשונים דסמכינן אניסא ושערי העזרה היו ננעלים מאליהם, ולכן בצדק שאלו מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא? ושאלה כזאת לא היה באפשרות לשאול לרבא שגם הראשונים לא היו סומכין על הנס. ובא וראה מ”ש בעל החנוך (מצוה קל”ב) וז”ל: „צונו להבעיר אש על המזבח אעפ”י כי שם יורד אש מן השמים כדי להסתיר הנס, ולפי הנראה כי האש היורדת מן השמים לא היתה נראית מן הטעם שאמרנו” עכ”ל הרא”ה בספרו החנוך. (ראה בשו”ת מהרצ”ה סי’ ס”ו מה שהאריך על דברי החנוך האלו בטוב טעם ודעת) ואם האש שהיתה יורדת מן השמים לא היתה נראית, איך היה נראה האש שירד על יד פך השמן? ? ? אכן האש היורד מן השמים וגם הפך של שמן הם ציורים מהאור ושמנה של תורה (ראה מאמרנו „אש דת ורוח לאומי” בהמגיד ש”ע בפרק ה’ מ”ש בזה).

והנה במס’ ע”ו (דף נ”ה ע”א) „אמר ליה רבא בר רב יצחק לרב יהודה האיכא בית עבו”ם באתרא דמצטרך עלמא למיטרא מתתוי להו בחלמא ואמר להו שחטו לי נכרא ואתי מטרא? השאלה הזאת נאותה היא שתשאל רק מרב יהודה, אחרי כי עליו נאמר באגדה העברית „כי שליף חד מסאנא הוה אתי מטרא”, וזה היה על דרך הפלא איך שכידו נסמר היה המפתח של גשמים, וע”ו שאלו הלא הפלא הוה נראה גם בע”ו פלונית שאתא מטרא? ויעווי”ש התשובה המהוממה שהשיב לו רב יהודה, ואכמ”ל.

מההערה הקצרה הזאת אדמה שכזה תצא כננה צדקת הח’ חו”ם גם כרובי משפטיו השונים במאמרו „זאת הנוכה” (הצפירה ש”ע גליון 283 ובהצפירה ש”ו גליון 7 בשאלותיו ותשובותיו) בנוגע להשקפותיו השונות של הרמב”ם ז”ל על אמונת השדים ורוחות וקמיעות, ובחנם התלוננו על הח’ חו”ם בזה, כי כפי הנראה האמונות הטפלות האלו היו שנואי נפש הרמב”ם ז”ל, ולא רק שנואי מחבר ספר המורה כי אם גם היו לגועל נפש מחבר ספר משנה תורה ... וסא לכם לחו”ם כי תלינו עליו? עוד הפעם הנני מודיע, כי יותר ממה שכתוב כאן יש לי לכתוב ע”ד „אגדת פך השמן”, ביחוד ע”ד מכמו של הרמב”ם ז”ל על הנסים, אכן אשוב למשפט צדק כי גם מתוך מחברתי הקטנה יוכח הקורא הנכון הדעת כי תורתנו וספרותנו העתיקה והקדושה נשתכחה באופן מגונה מאד, וכי כמעט חזרה העולם לאחורית ... ועל כל חובב עמו בימת ובלב תמים להתפלל שיאיר ד’ את עינינו בתורתו הקדושה והטהורה ותרבה הדעת בישראל ולא תשא מפלגה אל מפלגה חרב ואמצעים מגונים לבוא אל תכליתה ... וכיום ההוא יהיה ד’ אחר ושמו אחר!